

УДК 631.11

Михайло Щурик

**ПАРАДИГМА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ**

Михаил Щурык

**ПАРАДИГМА ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ
АГРАРНОГО СЕКТОРА**

Mykhailo Shchuryk

**PARADIGM OF FINANCIAL SUPPORT FOR AGRICULTURAL LAND
RESOURCE SECTOR**

Проаналізовано ретроспективу і сучасний стан фінансового забезпечення земельних ресурсів вітчизняного аграрного сектору. Зазначено, що ринкові засади господарювання радикально змінили механізм фінансування землевласників і землекористувачів. Проаналізовано участь держави у фінансовому забезпеченні процесів використання, збереження, покращення та охорони сільськогосподарських угідь. Критично оцінено відсторонення держави і місцевих органів самоврядування від участі у процесах управління земельними ресурсами АПК. Запропоновано нові засади фінансування земельного фонду аграрного сектору, яким має передувати розроблення адекватної програми розвитку вітчизняного земельного господарства. Наведено якісно новий перелік напрямків фінансового забезпечення відтворення земельних ресурсів, в основу яких покладено показники збереження та поліпшення екології, розв'язання соціальних завдань, розвиток сільських критеріїв. Звертається увага на чинну асиметричність, яка стосується формування в сільському господарстві рослинницької та тваринницької сфер, порушення між ними збалансованості. Акцентовано увагу, що аграрна сфера, зокрема відтворення земельних ресурсів, буде успішним тоді, коли в Україні буде досягнута збалансованість у розвитку рослинництва й тваринництва. Обґрунтовано потребу інтенсифікації розвитку сільських територій як фундаменту, що забезпечуватиме вирішення демографічних проблем. Критично оцінено чинні засади дрібного приватного землеволодіння, яке призвело до негараздів, пов'язаних із погіршенням складу ґрунтів, зростанням забрудненості й засміченості земель, домінування особистих інтересів власників і користувачів земельних ділянок над суспільним. Зазначено, що в Україні донині відсутньою залишається інформація щодо якісного складу земель, на надмірне дрібноземелля, що унеможливило проведення робіт щодо їх оцінювання. Запропоновано впорядкувати аграрний земельний фонд відповідно до вимог сучасності. При цьому важлива роль відведена державі, яка гарантує рівне право всіх громадян на користування земельними ресурсами. Офіційні статистичні дані твердо переконують і вказують на недоліки в їх організації. Досліджено державну підтримку фермерських господарств, яка ґрунтується на застарілих засадах і спрямовується на нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Завершується дослідження висновками і пропозиціями, в яких запропоновано змінити механізм і критерії державного фінансування земельних угідь сільськогосподарських підприємств і ділянок господарств населення. При цьому пропонується запровадити парадигмальні підходи фінансування, що успішно використовуються у багатьох країнах ЄС. Серед заходів головне місце відведено проведенню заходів деприватизації й реприватизації земель, які знаходяться у приватній власності громадян.

Ключові слова: фінансування, пріоритетність, земля, інвестування, приватизація, держбюджет, екологія.

Табл.: 4. Бібл.: 12.

Проанализирована ретроспектива и современное состояние финансового обеспечения земельных ресурсов отечественного аграрного сектора. Отмечено, что рыночные принципы хозяйствования радикально изменили механизм финансирования землевладельцев и землепользователей. Проанализированы участие государства в финансовом обеспечении процессов использования, хранения, улучшения и охраны сельскохозяйственных угодий. Критически оценено отстранения государства и местных органов самоуправления от участия в процессах управления земельными ресурсами АПК. Предложены новые принципы финансирования земельного фонда аграрного сектора, которым должны предшествовать разработка адекватной программы развития отечественного земельного хозяйства. Приведен качественно новый перечень направлений финансового обеспечения воспроизводства земельных ресурсов, в основу которых положены показатели сохранения и улучшения экологии, решение социальных задач, развитие сельских территорий. Обращено внимание на действующую асимметричность формирования в сельском хозяйстве растениеводческой и животноводческой сфер, нарушение между ними сбалансированности. Акцентируется внимание, что аграрная сфера, в частности воспроизводство земельных ресурсов, будет успешным тогда, когда в Украине будет достигнута сбалансированность в развитии растениеводства и животноводства. Обоснована необходимость интенсификации развития сельских территорий как фундамента, который будет обеспечивать решения демографических проблем. Критически оцениваются действующие основы мелкого частного землевладения, которое привело к неурядицам, связанным с ухудшением состава почв, роста загрязненности и засоренности земель, доминированию личных интересов владельцев и пользователей земельных участков над социальными. Отмечено, что в Украине по сей день отсутствует информация качественного состава земель, указанного на чрезмерное мелкоземелье, что делает невозможным проведение работ по их оценке. Предложено упорядочить аграрный земельный фонд в соответствии с требованиями современности. При этом важная роль отведена государству, которое гарантирует равное право всех граждан на пользование земельными ресурсами. Официальные статистические

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

данные твердо убеждают и указывают на недостатки в их организации. Исследована государственная поддержка фермерских хозяйств, которая базируется на устаревших принципах и направляется на наращивание объемов производства сельхозпредприятий продукции.

Завершается исследование итогами и предложениями, в которых предложено изменить механизм и критерии государственного финансирования земельных угодий сельскохозяйственных предприятий и земельных участков хозяйств населения. При этом предлагается ввести парадигмальные подходы финансирования, которые успешно используются во многих странах ЕС. В числе мер главное место отведено проведению мероприятий деприватизации и реприватизации земель, которые находятся в частной собственности граждан.

Ключевые слова: финансирование, приоритетность, земля, инвестирование, приватизация, госбюджет, экология.

Табл.: 4. Библ.: 12.

Retrospective and the modern financial support for domestic agricultural land resource sector are analyzed. It is noted that market economic principles radically changed the funding mechanism for landowners and land users. Participation of the state in the provision of financial processes, conservation, improvement and protection of farmland are analyzed. The removal of state and local governments to participate in the processes of land management AIC are critically evaluated. The new financial principles for land fund in the agricultural sector are suggested and the development of adequate national program of land management should precede them. We give a new direction for financial provision aimed at reproduction of land resources based on a performance to preserve and improve the environment, solving social problems, rural development criteria. Attention is drawn to the current asymmetry concerning the formation of agricultural crop and livestock sectors, violation of balance between them. It is stated that the agricultural sector, including the renewal of land resources, will be successful if the balance is achieved in the development of crop and livestock production in Ukraine. The need for intensification of rural development as the foundation, which will ensure solving demographic problems, is justified in the article. The existing principles of small private ownership are critically evaluated. It is stated that it led to problems related to the deterioration of soils, increasing contamination and pollution of land, the dominance of personal interests of owners and users of public land over social ones. The study says that the information on the quality of the land in Ukraine is still missing, and it makes it impossible to carry out works on their evaluation. It is proposed to organize the agricultural land fund in accordance with the requirements of modernity. This important role is assigned to the state, which guarantees the equal right of all citizens to use land resources. Official statistics firmly convince and point to shortcomings in their organization. We investigate the government support of farms based on outdated principles and directed to increase the production of agricultural products.

The survey ends with conclusions and proposals where the author suggests to change the mechanism and criteria for public funding of land plots of agricultural enterprises and farms. It is proposed to introduce a paradigm financing approaches that have been used successfully in many EU countries. Carrying out activities of de-privatization and re-privatization of land which is in private property are among the main measures.

Key words: funding, priorities, land, investment, privatization, state budget, ecology.

Табл.: 4. Библ.: 12.

Jel classification: Q 14

Постановка проблеми. Нинішні засади фінансового забезпечення використання й охорони земельних ресурсів у аграрному секторі не є дієвими та перспективними. Виникла потреба змінити механізм фінансування суб'єктів господарювання в сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організація фінансового забезпечення, його достатність є одним із ключових завдань, завдяки якому досягається успіх у процесах використання, збереження, покращення та охорона земельних угідь аграрного сектору. Саме тому фінансування сільськогосподарського сектору, включаючи земельні ресурси, продовжує знаходитися в центрі досліджень багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних учених, проурядових та бізнесових структур, підприємців тощо. При цьому дослідження вирізняються значною багатовекторністю й широтою. Абсолютна більшість науковців вказують на недостатність обсягів фінансування, а також деструктиви, що мають місце при цьому. Незначними та нестабільними за обсягами фінансування є програми підтримки розвитку підприємництва на селі, а саме видатки на розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, фермерських господарств, сільськогосподарської дорадчої служби [1, с. 83]. Звертається увага науковцями також на деструктиви бюджетної фінансової підтримки держави. Передусім це стосується фінансування земельного фонду сільськогосподарських підприємств... в країнах ЄС бюджетна підтримка розвитку сільського господарства прямо не пов'язується з ефективністю вирощування продукції. Так, в ЄС фермери одержують погектарні прямих платежі, не пов'язані з ефективністю виробництва (така підтримка коливається від 500–600 дол у країнах ЄС до 200–300 дол у США та Канаді), і лише деякі країни

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

застосовують практику виплат, пов'язану із результативністю сільськогосподарської діяльності [1, с. 84]. Деструктиви фінансового забезпечення стосуються також складу агропідприємств, які одержуються допомогу з державного бюджету. З різних причин переважний доступ до бюджетного фінансування має велике експортноорієнтоване виробництво [2], а бюджетні ресурси спрямовуються на підтримку великих господарств та агрохолдингів, нехтуються інтереси дрібних товаровиробників [3].

Нині майже 80 % фінансової допомоги з державного бюджету припадає на агрохолдинги. В той же час, як засвідчує досвід країн ЄС, США та Канади домінують у сільському господарстві середні і малі агрогосподарства, що представлені в абсолютній своїй більшості фермерами.

Потреба фінансової підтримки сільськогосподарського сектора економіки, передусім земельного фонду пояснюється тим, що вітчизняні сільськогосподарські підприємства не мають у достатній кількості власних грошових коштів, які можна було б використати для заходів збереження та підвищення родючості сільськогосподарських угідь використовуючи при цьому сучасні досягнення науки та техніки. За даними ННІ економіки природних ресурсів та екології землекористування, аграрії України одержують 79 % своїх прибутків за рахунок природної родючості землі і лише 21 % – як результат впровадження технологій. Через це спостерігається висока землемісткість вітчизняного сільського господарства, яка в середньому у 8 разів перевищує аналогічні показники у країнах Євросоюзу [4, с. 57]. Більш ніж очевидно, що вирішувати завдання імплементації новацій у процесі використання, охорони земель потребують організації адекватного фінансового забезпечення, а також налагодження втраченого зв'язку між науковими інституціями та власниками й користувачами сільськогосподарських земель. Аналіз засвідчує, що вченими досліджуються значно більше проблем, пов'язаних із належною організацією фінансового забезпечення процесу відтворення земельних ресурсів аграрного сектора. Втім, дослідження не дають відповіді на запитання: які напрямки слід вважати при цьому пріоритетними? Кого фінансувати і за рахунок яких джерел? Саме ці складові відтворювального процесу залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Запропонувати нові засади фінансування використання, збереження, покращення та охорони сільськогосподарських земель, керуючись при цьому їхньою важливістю й пріоритетністю.

Результати дослідження. Ретроспективний та сучасний аналіз фінансового забезпечення процесу відтворення земельних ресурсів у вітчизняному аграрному секторі засвідчує, що запровадження ринкової моделі використання й охорони сільськогосподарських земель радикально змінило засади фінансування землевласників і землекористувачів. Якщо в дореформений період ключова роль у фінансовому забезпеченні потреб організації земельного господарства належала державі, яка централізовано виконувала роль донора, то після проведення земельної й аграрної реформ державою було втрачено зазначені функції. Головним підґрунтям розвитку, включаючи фінансове забезпечення земельних ресурсів, було проголошено ринок, приватне землеволодіння, обмеження участі у генезі земельних відносин держави. Проте, як засвідчує аналіз, зазначені засади фінансування потреб суб'єктів володіння та користування землями АПК мають багато недоліків, а в історичному відрізку часу – відсталими. Сучасна фінансово-економічна криза показала неспроможність пониження ролі держави і перевищення ролі ринку. Теоретичною основою цього підходу була аксіома, що фундаментом ринкової економіки є приватна власність, а приватний інтерес – рушійною силою розвитку економіки і суспільства. Ця аксіома фактично перетворилась на догму. Сучасна криза з усією силою показала, що саме це стало фактором стихійного розвитку економіки, відриву фінансово-кредитних відносин від виробництва, поширення спекуля-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тивних проявів, непомірного зростання боргів держав і корпорацій, обсягів цінних паперів тощо [5, с. 27].

На наше переконання, саме держава, як суперінститут, якому делеговано законодавче право захисту національного багатства, інтересів усього суспільства, повинна зробити все з метою захисту, поліпшення, збереження та охорони земельних ресурсів. При цьому найбільш дієвим важелем управління в її руках є адекватне фінансове забезпечення власників і користувачів сільськогосподарських земель.

Запровадженню нових засад фінансування земельних ресурсів, на нашу думку, має передувати розроблення концепту (програми), яка б враховувала минулий досвід участі в цьому процесі держави та місцевих органів самоврядування. Передусім це стосується фінансового забезпечення робіт за рахунок коштів державного бюджету: дослідження якісного стану ґрунтів, вапнування земельних площ з метою їх розкислення, проведення меліоративних робіт, внесення мінеральних і органічних добрив, боротьба з хворобами та епідеміями тощо. Ретроспективний аналіз засвідчує, що в період директивної економічної моделі господарювання ці роботи фінансувались за рахунок держави. Концепт повинен враховувати також діючі засади та організацію фінансової допомоги землевласникам і землекористувачам, які нині успішно використовуються країнами ЄС. При цьому слід керуватися тим, що діючий в Україні ліберально-ринковий механізм використання сільськогосподарських земель сформовано в такий спосіб, що відносно земельних ресурсів він працює здебільшого з негативним екологічним результатом, оскільки містить такі економічні регулятори, які не завжди обмежують руйнівне землекористування. Зокрема, фіскальні платежі є такими, що суб'єктам господарювання вигідніше їх оплатити, ніж витратити кошти на охорону земель чи впровадження екологічно безпечних методів господарювання [6, с. 90].

Саме тому державою слід фінансово стимулювати заходи з поліпшення екології земель. У контексті посилення екологізації при веденні сільського господарства в межах ЄС, так званого позеленіння (greening), закон ФРН від 26.02.2014р. унормовує, що 30 % незв'язаної держпідтримки залежатиме від технологій сільськогосподарського виробництва, які сприяють захисту клімату і навколишнього середовища [7, с. 155].

Фінансового втручання держави нині потребує тваринницька галузь, яка занепадає. Зазначене негативно впливає на вирішення проблеми поліпшення якості ґрунтів, оскільки різко зменшилося виробництво органічних добрив. У зв'язку з цим на увагу заслуговує фінансова підтримка у ФРН. У Німеччині тваринництво є основним джерелом доходів у сільському господарстві і від продажу його продукції отримують майже 60 % виторгу (від продажу молока – 26 %, свиней – 16 %, ВРХ – 8 %, яєць і птиці – 6 %) [8]. Дослідження засвідчують, що в Україні тваринницька галузь знаходиться в кризовому стані і без фінансової допомоги держави подолати кризу буде дуже важко.

Титульним напрямки фінансування, який нині явно недооцінюється та від якого залежить використання земельно-ресурсного потенціалу, є розвиток сільських територій. Занепад соціальної інфраструктури, безробіття, низький рівень соціального захисту призвів до обезлюднення, вимирання населення в сільських населених пунктах. В усіх розвинених країнах світу розвиток сільських територій фінансує держава. Європейська політика сільського розвитку традиційно сформована на агропродовольчій економіці, навколишньому природному середовищі (включаючи земельні ресурси аграрного сектору) та багатофункціональності сільського господарства [9, с. 109].

Особливо затратним процесом в умовах сьогодення, на наше переконання є дослідження якісного складу ґрунтів землевласників і землекористувачів. Приватизувавши землю, значна частина з них (особливо власники земельних паїв) використовують земельні ділянки на власний розсуд.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У кращому випадку сьогодні власник чи орендатор може орієнтуватися на географічну прив'язку земельного паю, що ж стосується орієнтації ділянки щодо сонця та кута її нахилу, кількості гумусу, кількості та номенклатури мікроорганізмів та вищих біологічних організмів (як рослинного, так і тваринного походження), номенклатури та кількості хімічних сполук (як корисних, так і шкідливих), рівень антропогенної забрудненості ділянки тощо – вся ця інформація сьогодні в Україні відсутня для переважної більшості ділянок сільськогосподарського призначення [10, с. 29]. Інакше кажучи, використання земельних ділянок здійснюється господарствами населення без належних знань і інформації, що стосується складу та якості ґрунтів, використання засобів збереження й поліпшення земельних ділянок. Звісно, що за таких засад організації земельного господарства забезпечити раціональне використання земель та їх охорону не можливо. Особливо це стосується домогосподарств, кількість яких за результатами земельної та аграрної реформ значно зросла. Зокрема, в Карпатському макрореґіоні, за офіційними даними Державної служби статистики нині нараховується близько 3,2 млн власників і користувачів земельних ділянок, які мають у підпорядкуванні та власності 1879 тис. га, що становить майже 80 % усього фонду сільськогосподарських угідь. Таким чином, державні фінансові ресурси нині мають бути спрямовані на дослідження стану, складу, кількості та якості сільськогосподарських земель, спрямувавши сюди кошти державного бюджету та позабюджетних фондів, оскільки селяни коштів на проведення цих робіт не мають.

Проведенню досліджень якості земельних угідь домогосподарств мають передувати заходи щодо їх об'єднання та централізації. Нині за нашими розрахунками не всі власники земельних ділянок спроможні належним чином забезпечити використання, збереження, поліпшення та охорону приватизованих земельних ділянок (у аграрному секторі Карпатського макрореґіону таких домогосподарств нараховується майже 80 %). Зазначене переконує в потребі державного фінансування відповідних заходів, а також проведення робіт з вилучення земельних ділянок у тих селян, які не в змозі забезпечити належне їх відтворення. Йдеться про потребу викупу державою земель у громадян, які не зможуть ніколи забезпечити організацію належного їх використання та охорони, з метою централізації та передачі цих земель у державну власність.

Аналіз засвідчує можливість вилучення земель у селян за допомогою націоналізації, реприватизації. Однак, зважаючи на можливе високе соціальне напруження, приватизовані земельні ділянки у господарств населення доцільно викупити. Таким чином будуть створені передумови оптимізації розмірів, конфігурації, централізації земельних ресурсів АПК. Йдеться про впорядкування земельного фонду аграрного сектору як найбільш суттєвої передумови організації належного використання, охорони, поліпшення екології, вирішення соціальних завдань села. Саме в такому розрізі слід організувати фінансове забезпечення процесу відтворення земельних ресурсів за рахунок коштів держави та місцевих органів самоврядування.

Фінансування заходів землевпорядкування дасть можливість повернути у власність держави сільськогосподарські землі, які в період проведення земельної й аграрної реформ були вилучені із земельних фондів колишніх сільгоспідприємств і подрібнені серед величезної кількості особистих селянських господарств.

Дослідження процесів роздержавлення, паювання та приватизації земельних фондів колишніх сільськогосподарських підприємств засвідчує, що тодішні реформатори допустили стратегічну помилку: по-перше, приватизація селянами земельних ділянок спрямовувалась не на формування ринкової моделі господарювання, а на вирішення соціальних негараздів на селі; по-друге, держава та місцеві органи самоврядування практично втратили важелі впливу на процеси використання й охорони земельних ресурсів; по-третє, масова дрібна приватизація земельних ділянок унеможливило фінансову участь держави в заходах покращення якості ґрунтів аграрного сектору (табл. 1)

Таблиця 1

Проведення вапнування та гіпсування ґрунтів

Заходи	Роки					
	1990	1995	2000	2005	2010	2014
Проведено вапнування ґрунтів, тис. га	1407,9	286,6	23,9	41,7	73,2	97,2
Внесено вапняного борошна та інших вапнякових матеріалів, тис. т	6930,7	1597,4	169,7	243,1	340,8	417,8
Проведено гіпсування ґрунтів, тис. га	285,4	18,1	5,1	2,7	4,4	6,7
Внесено гіпсу та інших гіпсовмісних порід, тис. т	1275,9	79,2	27,0	12,1	23,4	24,1

Джерело: [11, с. 479].

Ретроспективний аналіз засвідчує, що в дореформений період у процесах поліпшення якості ґрунтів активну участь брала держава, яка безпосередньо фінансувала проведення робіт вапнування й гіпсування. За аналізований період площі земель в Україні, на які вносились вапняки і гіпс, значно зменшилися. Основними причинами зменшення стало дрібноземелля. Це при тому, що в аграрному секторі Карпатського макрорегіону понад 85 % сільськогосподарських земель відносяться до категорії надмірно кислих. Дрібні власники через відсутність грошових коштів не в змозі самостійно організувати проведення заходів вапнування земельних ділянок.

По-четверте, дрібне приватне землеволодіння гальмує імплементацію новітніх досягнень науки та техніки, запровадження професійних засад до організації земельного господарства. Без усунення зазначених деструктивів землеволодіння й землекористування фінансового забезпечення не матиме адекватної віддачі. Таким чином, фінансуванню потреб використання й охорони земельних ділянок повинні передувати заходи з формування нового складу власників і користувачів земель, а також розширення державного земельного фонду. Державні землі можуть бути використані для організації сільськогосподарських підприємств на засадах довготривалої оренди, використовуючи при цьому земельні ділянки, що вилучені в селян, які не змогли і не зможуть у перспективі організувати високоефективне їх використання, збереження, покращення та охорону.

У контексті пропонованих заходів нагальним завданням є також залучення в сільськогосподарський обіг земель нерозпайованого земельного фонду. Створення нових сільськогосподарських підприємств, передусім формування ними земельного фонду, потребує обов'язкового проведення досліджень якісного й кількісного стану ґрунтів регулювання та фінансового забезпечення цього процесу за рахунок коштів державного й місцевих бюджетів. Підкреслюємо, що пропоновані нові напрями державного фінансового забезпечення стануть наріжним каменем формування сучасних ринково-орієнтованих сільськогосподарських підприємств, які організовуватимуть відтворення земель відповідно до суспільних потреб.

Аналіз засвідчує, що у структурі діючих нині в Україні сільськогосподарських підприємств найбільшу питому вагу займають фермерські господарства (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств у сільському господарстві

Підприємства	Роки			
	2011	2012	2013	2014
Усього	у % до загальної кількості			
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0
Господарські товариства	14,4	14,7	14,8	14,8
Приватні підприємства	7,5	7,5	7,4	7,2
Кооперативи	1,6	1,5	1,5	1,3
Фермерські господарства	72,8	72,6	73,2	75,0
Державні підприємства	0,6	0,5	0,5	0,4
Підприємства інших форм господарювання	3,1	3,2	2,6	1,3

Джерело: [12, с. 51].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Практично не одержали розвитку державні сільськогосподарські підприємства, кооперативи та інші форми господарювання. Причин, які унеможливають їх розвиток, є багато, що потребує проведення окремого дослідження. Ми ж зупинимося на аналізі статистичної інформації, що стосується державної фінансової підтримки фермерських господарств, основних недоліків фінансового забезпечення (табл. 3).

Таблиця 3

Державна підтримка фермерських господарств (млн грн)

Кошти фермерських господарств	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Отримано коштів державної підтримки, всього:	448,2	626,3	934,5	836,6	1186,8
у тому числі за рахунок бюджетних дотацій, з них:	93,4	67,3	66,1	45,7	34,4
для підтримки виробництва продукції рослинництва	50,5	22,1	29,4	5,1	12,4
для розвитку тваринництва	7,8	14,4	13,1	24,5	19,0
для здійснення заходів з відтворення водних живих ресурсів	0,1	0,0	0,6	0,1	-
за іншими видами (напрямами) державної підтримки	35,0	30,8	23,0	16,0	3,0
За рахунок податку на додану вартість, з них:	354,8	559,0	868,4	790,9	1152,4
для підтримки виробництва продукції рослинництва	302,5	531,9	822,9	738,8	1108,1
для розвитку тваринництва	52,3	27,1	45,5	52,1	44,3

Джерело: [12, с.167].

Дані табл. 3 засвідчують, що рівень державної підтримки фермерських господарств є мінливим і спрямовується, в основному, для потреб виробництва сільськогосподарської продукції. Динаміка отриманих коштів за період 2010–2014 рр. не враховує інфляції, здорожчання техніки, добрив, отрутохімікатів, насіння, паливно-мастильних матеріалів тощо. Реальність цифрових даних можна забезпечити за умови, що вітчизняна державна статистика буде публікувати інформацію з урахуванням рівня інфляції, використовуючи при цьому порівняні ціни. Судячи з даних табл. 3, державна підтримка тісно пов'язана з результатами виробничої діяльності, в той час як у країнах ЄС використовують інші критерії фінансової допомоги, завдяки яким зберігаються, покращуються ґрунти, дотримуються вимоги законів онтології.

Аналіз джерел державної підтримки фермерських господарств засвідчує, що в Україні нині головним із них є податки на додану вартість. Бюджетні дотації за останні три роки зменшилися майже втричі. Основна частина коштів державної підтримки спрямовується для потреб виробництва продукції рослинництва. Натомість питома вага фінансової підтримки розвитку тваринництва залишається мізерною. В 2014 році вона становила менше 4%. Саме цим можна пояснити занепад у розвитку тваринницької галузі, не лише фермерських, а й інших формах сільськогосподарської підприємств. Особливо це стосується зменшення поголів'я худоби й птиці (табл. 4).

Таблиця 4

Поголів'я худоби й птиці у фермерських господарствах Карпатського макрорегіону (на кінець року; тисяч голів)

Карпатський макрорегіон	Велика рогата худоба				Свині		Вівці та кози		Птиця	
	усього		у т. ч. корови							
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Україна	110,6	103,7	44,6	41,1	268,5	249,9	57,0	46,8	2884,0	2813,7
Закарпатська	1,6	1,5	0,9	0,8	10,4	10,1	14,1	7,7	12,4	11,4
Івано-Франківська	3,2	3,3	1,0	1,1	3,4	3,3	1,3	1,6	84	7,6
Львівська	8,4	7,9	3,2	3,1	21,8	18,6	2,4	3,4	1955,9	1747,4
Чернівецька	0,8	0,8	0,3	0,3	4,0	3,1	4,9	3,5	11,6	9,0
Разом по макрорегіону	14,0	13,5	5,4	5,3	39,6	35,1	22,7	16,2	1988,3	1775,4

Джерело: [12, с. 343].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Офіційні дані Державної служби статистики засвідчують, що у вітчизняному аграрному секторі негативна динаміка поголів'я худоби й птиці триває вже більше 15 років. Серед причин, які безпосередньо впливають на цей процес, включаючи господарство населення є збитковість тваринництва та недостатнє фінансове забезпечення їх розвитку державою.

Тваринництвом забезпечується також генеза органічних добрив, склад і обсяги яких безпосередньо впливають на поліпшення якості ґрунтів, збереження і поліпшення їх складу, підвищення родючості, формування адекватних мікроорганізмів тощо. За офіційними даними статистики кількість внесених органічних добрив за період 1990–2014 рр. зменшилась більше ніж у 25 разів. Якщо в 1990 році на 1 га посівної площі було внесено 8,6 тонн органіки, то в 2014 менше 0,5 тонн при нормативі 10–12 тонн. Саме тому, на наше переконання, розвиток тваринницької сфери, передусім збільшення поголів'я худоби і птиці, потребує адекватного фінансового забезпечення.

Парадигмальних засад фінансування потребує нині також процес використання та охорони сільськогосподарських земель великими сільськогосподарськими підприємствами. Йдеться про те, що державне фінансове забезпечення земель має бути спрямоване на збереження і поліпшення сільськогосподарських угідь, призупинення дегумунізації ґрунтів, запровадження новітніх ощадливих технологій і сівозмін, які б призупинили деградацію земель. Особливо важливе місце при цьому має бути відведено на фінансування заходів, збереження й поліпшення екології, дотримання вимог законів онтології.

Висновки і пропозиції. Проголошення ринкової моделі відтворення земельних ресурсів, проведення земельної і аграрної реформи у сільському господарстві не забезпечило належну організацію їх фінансування. Досвід країн ЄС засвідчує, що охорона земель АПК, поліпшення та збереження екології, дотримання вимог законів онтології забезпечується завдяки вмілому налагодженню фінансового забезпечення. Нині, на жаль, в Україні відсутня високоефективна модель, система фінансування процесів відтворення земельних ресурсів, яка б диференційовано враховувала потребу у фінансових ресурсах землевласників і землекористувачів. Більше того, адекватними державними структурами загублено напрямки фінансування, які використовувалися в період функціонування директивної моделі господарювання. В Україні донині не використовуються критерії фінансування, які успішно використовуються багатьма європейськими країнами. Йдеться про те, що критеріями фінансового забезпечення у вітчизняному аграрному секторі залишаються обсяги виробництва й реалізації продукції, що не сприяє збереженню та поліпшенню сільськогосподарських земель, дотриманню вимог законів онтології, розвитку й облаштування сільських територій. Вищезазначене з усією очевидністю засвідчує про потребу запровадження нових засад фінансування аграрного сектору. Передусім це стосується земельних ресурсів, які слугують наріжним каменем розвитку аграрного сектору в умовах сьогодення й на перспективу. Йдеться про парадигмальність фінансового забезпечення, яка дає відповідь на запитання, що слід фінансувати та які критерії при цьому застосовувати, а також, які організаційні засади повинні цьому передувати. Дослідження засвідчують, що запровадження нових критеріїв фінансування земель АПК потребує поділу господарств на три групи землекористувачів та землевласників: 1) господарства населення; 2) дрібні й середні сільськогосподарські підприємства; 3) великі корпоративні господарства – агрохолдинги. Запровадження однакових засад фінансового забезпечення для всіх них є помилкою та не забезпечує одержання адекватної віддачі. Щодо домогосподарств, то надання їм фінансової допомоги повинні передувати заходи з упорядкування, об'єднання, централізації земельних ділянок. Звісно, що проведення таких робіт потребує фінансової допомоги держави. Фінансового забезпечення потребують також роботи з реприватизації й деприватизації

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

земельних ділянок із метою викупу їх у господарств населення, що не в змозі забезпечити їх сучасне використання й охорону. Фінансового забезпечення потребуватимуть також заходи з формування нових земельних фондів і створення сільськогосподарських підприємств. На наше переконання, слід також запропонувати нові критерії фінансування площ сільськогосподарських угідь, які б забезпечували не лише використання, а й збереження й охорону земель АПК. Слід також повернутись до фінансування державою проведення робіт з відновлення й поліпшення родючості, поліпшення якості ґрунтів, дотримання вимог екології та законів онтології.

Список використаних джерел

1. *Аграрный сектор: пора принципиально изменить ориентиры развития* / [Б. Пасхавер, В. Юрчишин, Е. Бородина и др.] // *Зеркало недели*. – 2010. – № 26. – 10 июня.
2. *Добряк Д. С.* Ефективність екологобезпечного землекористування в Україні в ринкових умовах / Д. Добряк, В. Будзяк, О. Будзяк // *Економіка України*. – 2013. – № 7. – С. 83–94.
3. *Іртишцева І.* Моніторинг екологічно сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів / І. Іртишцева, Т. Стойко, М. Стегней // *Економіка природокористування і охорони довкілля*. – К., 2014. – С. 109–111.
4. *Іщенко Г.* Грошей більше, але на що спрямовують? [Електронний ресурс] / Г. Іщенко. – Режим доступу : http://ukurier.gov.ua/uk/articles/groshej_bilshe_ale_na_sho_spryamuyut/.
5. *Попова О. Л.* Розвиток багатфункціонального сільського господарства: досвід Німеччини / О. Л. Попова // *Економіка і прогнозування*. – 2015. – № 12. – С. 148–157.
6. *Развитие сельских территорий в Германии.* Информационный материал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.agrardialog.ru/files/...razitic_selzkih_territoriy_v_germani.pdf.
7. *Сільське господарство України 2014 рік* : статистичний збірник / відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 379 с.
8. *Статистичний щорічник України за 2014 рік* / відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 586 с.
9. *Тулуш Л.* Стратегічні напрямки бюджетного регулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні / Л. Тулуш, О. Радченко // *Економіка АПК*. – 2012. – № 10. – С. 81–91.
10. *Федоров М. М.* Земельна реформа і розвиток ринкових земельних відносин / М. М. Федоров // *Економіка АПК*. – 2011. – № 7. – С. 57.
11. *Чаплігіна О. В.* Фактори впливу на ціну земель сільськогосподарського призначення / О. Чаплігіна, А. Шиян // *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. – 2011. – № 1. – С. 36–40.
12. *Чухно А. А.* Модернізація економіки та економічна теорія / А. Чухно // *Економіка України*. – 2012. – № 10. – С. 25–33.

References

1. Pashaver B., Yurchyshyn V., Borodina E. et al. (2010. 10 June). Agrarnyi sektor: pora printsipialno izmenit orientiry razvitiia [The agricultural sector: it's time to change the guides of development]. *Zerkalo Nedeli – Mirror of the week*. no. 26 (in Ukrainian).
2. Dobriak, D., Budziak, V., Budziak, O. (2013). Efektyvnist ekolohobezpechnoho zemlekorystuvannia v Ukraini v rynkovykh umovakh [Efficiency of ecologically safe land use in Ukraine under market conditions]. *Ekonomika Ukrainy – Economics of Ukraine*, no. 7, pp. 83–94 (in Ukrainian).
3. Irtysheva, I. (2014). Monitorynh ekolohichno staloho rozvytku silskykh terytorii v umovakh hlobalnykh vyklykiv [Monitoring of environmentally sustainable development of rural areas in terms of global challenges]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia – Environmental economics and environmental protection*, pp. 109–111 (in Ukrainian).
4. Ishchenko, D. Hroshei bilshe, ale na shcho spriamovuiut? [More money but where is it directed?] Retrieved from ukurier.gov.ua/uk/articles/groshej_bilshe_ale_na_sho_spryamuyut/.
5. Popova, O.L. (2015). Rozvytok bahatofunktionalnoho silskoho hospodarstva: dosvid Nimechchyny [Development of multifunctional agriculture: the German experience]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and Forecasting*, no. 12, pp. 148–157 (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Razvitie selskikh territorii v Hermanii. Informatsionnyi material [Development of agricultural territories in Germany. Information material] Retrieved from www.agrardialog.ru/files/...razitic_selzkih-_territoriy-_v_germani.pdf.

7. Prokopenko, O.M. (ed.) (2015). Statystychnyi zbirnyk. Silske hospodarstvo Ukrainy 2014 rik [Statistical Yearbook. Farming of Ukraine 2014]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukrainian).

8. Prokopenko, O.M. (ed.) (2015). Statystychnyi zbirnyk. Silske hospodarstvo Ukrainy 2014 rik [Statistical Yearbook of Ukraine dated 2014]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukrainian).

9. Tulush, L. & Radchenko, O. (2012). Stratehichni napriamky biudzhethnoho rehuliuвання rozvytku ahropromysloвого vyrobnytstva v Ukraini [Strategic directions of budgetary regulation of agricultural production in Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 10, pp. 81–91 (in Ukrainian).

10. Fedorov, M.M. (2011). Zemelna reforma i rozvytok rynkovykh zemelnykh vidnosyn [Land reform and development of land market relations]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 7, pp. 57 (in Ukrainian).

11. Chaplyhina, O.V. & Shyian A. (2011). Faktory vplyvu na tsinu zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Factors influencing the price of agricultural land]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu – Herald of Vinnitsa Polytechnic Institute*, no. 1, pp. 36–40 (in Ukrainian).

12. Chukhno, A.A. (2012). Modernizatsiia ekonomiky ta ekonomichna teoriia [Modernization of the economy and economic theory]. *Ekonomika Ukrainy – Economics of Ukraine*, no. 10, pp. 25–33 (in Ukrainian).

Щурик Михайло Васильович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького (вул. Є. Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна).

Щурик Михайл Васильевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, Ивано-Франковский университет права имени Короля Даниила Галицкого (ул. Е. Коновальца, 35, г. Ивано-Франковск, 76018, Украина).

Shchuryk Mykhailo – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi (35 Konovaltsia Str., 76018 Ivano-Frankivsk, Ukraine).